

Digital litteratur som digital dannelse

en evaluering af DigiRum

Af Søren Pold,
følgforsker, lektor, ph.d.,
forskningsprojektet Litteratur mellem medier,
Digital Design og Informationsvidenskab,
Institut for Kommunikation og Kultur,
Aarhus Universitet.

Danske biblioteker har igennem flere projekter (fx ”Formidling af nye litterære tendenser” (Larsen 2010), ”Åbent værk” (Pold 2010) og ”Litteraturen finder sted” (Serup and Pold 2013)) eksperimenteret med at udvikle måder at formidle den litteratur, som ikke udkommer og formidles gennem de traditionelle kanaler (forlag, lektørudtalelse, anmeldelser, etc.). I takt med den digitale medieudvikling foregår der en udvikling af litteraturen, hvor den både selv digitaliseres (fx som ebøger, digital litteratur, etc.) og hvor den interagerer med og reflekterer over den digitaliserede (skrift-)kultur. Det er egentlig ikke nyt – der har eksisteret digital litteratur siden de første computere blev installeret i laboratorierne efter 2. Verdenskrig (fx Christopher Strachey’s *Loveletters* på Manchester Universitys Ferranti Mark i 1952 (http://alpha60.de/art/love_letters/) eller Theo Lutz’ *Stochastische Texte* på en Zuze computer i Stuttgart, 1959 (http://www.netzliteratur.net/lutz_schule.htm) – men hvor digital litteratur tidligere blev set som et alternativ til og noget andet end den trykte bog, er grænserne nu i stigende grad eroderet. I dag er den digitale kultur og digitale medier en stor del af vores hverdag og forfattere bruger som alle andre digitale medier i både produktionsprocessen og i dialogen med publikum (fx på sociale medier). Vi ser en række forfattere (Peter-Clement Woetmann, Rasmus Halling Nielsen, Christian Yde Frostholm, Merethe Pryds Helle etc.), som både producerer digitale og trykte publikationer, og ofte er bogen et led i en publikationskæde, som også rummer digitale formater. Samtidig ser vi en tendens til, at litteraturens autonomibegreb gennemhulles i retning af det som bl.a. er blevet kaldt autofiktion, men som også peger på forskellige former for litteratur, som ikke opretholder en klar fiktiv afgrænsning fra

den digitale virkelighed og dens skriftkultur og medier, men undersøger forskellige skriftligheder og deres effekter og bevæger sig mellem dem; en slags (post-)digital realisme.¹

I lyset af denne udvikling kan det synes svært at afgrænse og definere digital litteratur. I streng forstand er allerede alfabetet digitalt, og digital litteratur bliver således en tautologi, hvilket understreges af en digitalisering, hvor stort set enhver form for litteratur benytter computere i sin produktionsproces, men i praksis giver begrebet stadig mening, om end det må forstås bredt, inklusivt og dynamisk for at kunne fange fænomenerne i deres kompleksitet og udvikling. DigiRums definition er et godt eksempel på en inklusiv definition, der kan fungere i forhold til udvælgelse og kuratering:

”Vi har valgt at definere **digital litteratur** som **litteratur**, der fra begyndelsen er knyttet til et **digitalt medie** og **gør brug af det digitale medies muligheder**. Det kan for eksempel være som **hypertekst**, **flash-digte**, i **apps**, som **sms-fortællinger** og på **sociale medier** som Facebook, Twitter, Instagram eller Snapchat. De fleste ebøger og netlydbøger udkommer også som almindelige bøger og/eller kunne lige så godt læses i en papirudgave. Vi betegner derfor **ikke ebøger** og netlydbøger for digital litteratur, men digitaliseret litteratur. I praksis har det vist sig at det vanskeligste i denne sammenhæng er at **sætte grænserne** for, hvornår noget er litteratur og ikke eksempelvis **digital kunst** eller **computerspil**, langt hen ad vejen har vores konklusioner været at det giver mere mening at tale om **“både og”** end ’enten eller.’” (DigiRums værktøjskasse, udkast, mine fremhævninger).

Denne definition har givet anledning til en række gode udstillinger med relevante praktiske og kuratoriske erfaringer og dermed opbygget en viden, som der kan og bør bygges videre på, og definitionen er også i tråd med internationale definitioner, fx Electronic Literature Organisations definition (<http://eliterature.org/what-is-e-lit/>). Alligevel vil jeg i det følgende diskutere, om målsætningen med udstillingerne med fordel kunne skærpes inden for rammerne af en sådan inklusiv definition? Ikke for at sortere yderlige mellem digital og traditionel litteratur, men for at skærpe

¹ Det post-digitale kan i denne sammenhæng defineres som det forhold, at digitale medier ikke længere er nye eller revolutionerende, men noget der allerede er del af folks virkelighed på godt og ondt og som ofte indføres som lag imellem andre digitale og analoge lag. Nogle gange fører en post-digital interesse til nyopdagelse af gamle medier som fx vinyl-pladen eller den trykte bog, hvilket bl.a. kan ses som en refleksion over både gamle og nye medier. Et litterært eksempel er kunstneriske bøger eller det som af Jessica Pressman og andre er blevet diskuteret som ”the aesthetics of bookishness”. Se fx (Pressman 2009; Ludovico 2012; Lorusso 2013-; Andersen and Pold 2014)

målsætningen for hvorfor og hvordan man som bibliotek kan kuratere og bruge digital litteratur. Jeg vil fokusere på digital litteratur som en måde at fremme og diskutere *digital dannelse*.

Udstillingerne

Konkret vil min diskussion tage udgangspunkt i, hvorvidt man med fordel i højere grad kunne koble udstillingernes tematik og de teknologiske former/medier, som de benytter sig af. Med andre ord, hvordan kan man i sin udstilling vise både, hvad det er værkerne tematiserer, og hvordan og gennem hvilke medier de gør det? Hvordan kan man vise sammenhænge mellem tematik og teknologi? Ikke for at gøre udstillingerne mere 'nørdede' og tekniske, men for at undersøge en digital litterær dannelse, hvor følgende kunne være centrale spørgsmål:

- Hvad kan den digitale litteratur bidrage med som digital litteratur?
- Hvordan undersøger digital litteratur vores teknologier, herunder vores skriftteknologier?
- Hvordan hænger (skrift-)teknologi sammen med aktuelle udfordringer som fx klimaforandringer, globalisering, digitalisering, overvågning, etc.

Jeg vil bruge de to udstillinger, som blev produceret i DigiRum-projektet og vist i forskellige udformninger i Aarhus, Silkeborg og Herning som eksempler i diskussionen. Formålet er ikke at kritisere disse udstillinger, som på mange måder fungerede godt og bestod af fine værker, men at drage nogle erfaringer og (forhåbentlig) blive lidt klogere.²

Klimaudstillingen bestod af værker af bl.a. Shelley Jackson, David (Jhave) Johnston og Scott Rettberg/Roderick Coover. Den var opbygget tematisk omkring klimakrisen som samfundsmæssig udfordring bl.a. via sammensætningen af værker, iscenesættelsen (fx Hernings iglo), arrangementer om klima-litteratur (fx med Klaus Rothstein i Aarhus/Åby). Disse kurateringstiltag gav en tilgængelighed for det almindelige litteratur- og samfundsinteresserede publikum, men kunne tematikken have været koblet bedre til de formelle, mediale niveauer, altså det digitalt litterære? Hos Rothstein var teknologien, den digitale litteratur og diskussioner af teknologi i det hele taget fx fraværende, og det kunne have været værdifuldt også at diskutere klimakrisen som en teknologisk, erkendelsesmæssig og værdimæssig krise og ikke blot en litteraturhistorisk tematik.

Hvordan kunne denne teknologidimension introduceres med relation til værkerne? Shelley Jackson's *Snow* peger rent fysisk på en skrift som er usikker og svær at læse (skrevet i sne), men som også medieres globalt via sociale medier, mens Jhaves *Reboot the Universe* peger på ulæselighed og

² Jeg må nødvendigvis også tage forbehold for, at jeg ikke har set alle versionerne af udstillingerne eller været til alle arrangementer gennem projektets varighed.

presserende info-overload. Hvad er relationen mellem skriften i sneen i USA og vejret i Danmark? Hvordan kan vi læse de globale informationsstrømme? *ToxicCity* diskuterer tilsvarende, om miljøproblemerne ved Delaware Rivers delta er lokal forurening eller tegn på en global miljøkrise? Hvad er tegnene, hvordan viser de sig, og hvordan aflæser vi dem diskuteret i den generative video, hvor det derfor også er op til læseren/beskueren at skabe sammenhænge mellem de generative elementer. Værkerne diskuterer på denne måde, hvordan man skal forstå og koble data, lokale og globale tegn, hvilket er en væsentlig del af klimakrisen, fx når vi overvejer om varmt vejr og oversvømmelser er tilfældige vejrphænomener eller tegn på klimaforandringer. Kunne man i højere grad sætte fokus på det – herunder den digitale dannelse der ligger i at forstå klimakrisens kompleksitet, forholdet mellem data, oplevelse, det lokale og det globale samt de fortællinger der udspiller sig omkring?

Litteratur uden omslag var en mere litterært mediediskuterende udstilling om de nye digitale og sociale skriftrum og litteraturens rolle i dem. Den introducerede således til litteratur i velkendte digitale medier som twitter, sms og smartphone/tablets. Samtidig inkluderede udstillingen sociale medier, undervisningsforløb og en succesfuld skrivekonkurrence. På denne måde skabte udstillingen en vellykket kobling mellem litteratur og nye medier, men kunne udstillingen i højere grad bruges til digital dannelse, for eksempel de aktuelle diskussioner om social-medie-kultur, mobilkultur og interfacekultur? Både *Pry* og *Black Box* kan forstås som en slags interfacekritik, som en diskussion af hvordan vi bruger interfaces, hvordan de designes og hvilke magtforhold de regulerer.³ Samtidig er disse værker selvfølgelig også oplagte til at diskutere litteraturens forandring i forhold til skriftkulturens forandring, hvilket jeg har indtryk af også skete i både iscenesættelsen, i undervisningsforløbene og i konkurrencen. Det blev bl.a. bemærket, at undervisningsforløbene fungerede godt i f.t. de krav om at inddrage digitale medier i danskundervisningen. På denne måde demonstrerede denne udstilling potentialerne i at bruge digital litteratur som en måde at adressere digital dannelse, som rummer et udviklingspotentiale.

Konklusion

Det overordnede spørgsmål jeg har ønsket at rejse i denne evaluering er, hvordan digital litteratur kan fungere som digital dannelsesdiskussion på bibliotekerne. Hvordan skriver den digitale litteratur *om* og *med* digitaliseringens udfordringer? Dette spørgsmål kan selvfølgelig forfølges på mange måder, man kan fx pege følgende dimensioner og diskussioner:

³ Om interfacekritik se fx (Andersen and Pold 2011).

- læsning og skrift/skriven i digitale medier – fx i relation til overvågning, monitorering, kryptering, kode etc.
- forfatteren, læseren værket som foranderlige og dynamiske – fx i relation til co-produktion, dynamiske og generative tekster, brugerprofilering, etc.
- den litterære kultur og dens digitalisering – fx i relation til nettet og sociale medier som skriftmedier, nye læsemedier som e-læsere og tablets/telefoner, etc.
- digitale inskriptioner i verden, nye mobile, indlejrede og allestedsnærværende interfaces samt hvordan vi skriver og læser i og med virkeligheden via digitale medier – fra mobile/sociale medier over tingenes internet og smarte byer til cloud-services og klimamodeller
- digitale målemetoder og struktureringsprincipper: fx gamification, kvantificering, big data mm.
- litteraturen mellem medier: relationer mellem fx sociale medier og traditionelle medier, selvudgivelser, litterære begivenheder, tværmedialitet, autofiktion, etc.

Det store spørgsmål er kort sagt, hvad er den digitale litteraturs *digitalt litterære* bud på digital dannelse? Hvordan udvikler litteraturen særlig viden, hvilke perspektiver bidrager den med til diskussioner om digitalisering, hvordan er vores digitale kultur litterær, og hvordan kan digital litteratur noget andet end fx et maker space? Hvordan kan digital litteratur bruges til at komme i dialog med andre lånere og andre perspektiver end de mere teknisk-innovationsorienterede workshops – evt. nogle gange sammen med dem og som en del af dem, som nævnt har digital litteratur og kunst siden sin fremkomst været i tæt dialog med labs og udvikling. Hvordan kan den digitale litteratur være med til at føre bibliotekernes litterære dimension videre ind i en digital nutid og fremtid sammen og i dialog med øvrig vidensformidling og den trykte litteratur?

Det sidste spørgsmål fører også videre til diskussionen om bibliotekets nutid og fremtid som (digitalt) litteraturhus – efter at det almindelige udlån bliver suppleret af netbaserede tjenester som eReolen. Biblioteket udvikler sig i disse år fra et sted, man låner bøger (og musik, film, spil etc.) til et videns- og litteraturhus. I denne proces får biblioteket i stigende grad en kuratorisk funktion: det handler om at præsentere og formidle litteratur, som brugerne derefter kan låne med hjem eller selv hente på nettet. (Bibliotekerne burde i den sammenhæng overveje om ikke også digital litteratur burde have plads i eReolen eller en tilsvarende service?) Samtidig med den *kuratoriske* rolle kunne biblioteket også have en rolle som *medproducent*, fx som lab for forfattere og læsere, som workshop for uddannelser og lånergrupper/læsekredse og som eksperimentarium for nye læser- og forfatterroller. Jeg vurderer, at DigiRum og de forudgående projekter viser, at bibliotekerne har interessen i det, besidder store dele af den nødvendige kunnen (som nævnt i DigiRum værktøjskassen er den tekniske viden under opbygning

rundt omkring og digital litteratur kræver ofte ikke særligt avanceret teknisk udstyr). Ikke mindst er biblioteket det rigtige sted som en helt central, betydningsfuld og velbesøgt kulturinstitution.

I DigiRum har man taget godt fat på de fortsatte udfordringer omkring biblioteket som udstillingssted for litteratur, som et sted hvor man også introduceres til og låner digital litteratur. Som argumenteret for her, er det et led i en fortsat udvikling af litteraturens rolle i forhold til biblioteket som videns- og dannelsesinstitution, konkret hvordan den digitale litteratur kan bidrage til en digital dannelse. DigiRum har bestået af et værdifuldt samarbejde mellem biblioteker, institutioner og forskere, og den næste udfordring vil være at udbrede det samarbejde med flere erfarne biblioteker (fx Roskilde og Albertslund) til en national infrastruktur. Samtidig er der fortsatte udfordringer i forhold til den digitale litteratur, der (som mange bøger) også er rettet mod længere, individuelle læseprocesser. Hvordan laver man gode rammer, også for den mere udfordrende digitale litteratur, som måske ikke er så let at overskue i en udstilling, men kræver flere timers opmærksomhed?

Der er fortsat udfordringer – den digitale litteratur vil fortsætte med at udvikle sig – men jeg vurderer, at det er vigtigt at bibliotekerne tager udfordringerne op, både for den digitale litteratur, for bibliotekernes udvikling og for den digitale dannelse. DigiRum har været et vigtigt projekt for denne udvikling.

References

- Andersen, C. U. and S. Pold, Eds. (2011). Interface Criticism - Aesthetics Beyond Buttons. Aarhus, Aarhus University Press.
- Andersen, C. U. and S. B. Pold (2014). "Post-digital Books and Disruptive Literary Machines: Digital Literature Beyond the Gutenberg and Google Galaxies." Formules **2014**(18): 164-183.
- Larsen, D. (2010). Formidlingen af nye litterære tendenser. Århus, Århus Kommunes Biblioteker.
- Lorusso, S. (2013-). "P-DPA.net (Post-Digital Publishing Archive)." from <http://p-dpa.net/>.
- Ludovico, A. (2012). Post-Digital Print - The Mutation of Publishing since 1894. Eindhoven, Onomatopee.
- Pold, S. (2010) "Digital litteratur og bibliotekernes nye roller." Skriftserie, Center for Digital Æstetik-forskning, 15.
- Pressman, J. (2009). "The Aesthetics of Bookishness in Twenty-First-Century Literature." Michigan Quarterly Review **XLVIII**(4).
- Serup, M. G. and S. B. Pold (2013). Litteraturen finder sted - evaluering: 24.